

سَنَامَ

تَرْجِمَةُ اجْتِمَاعِ

حُجَّتُ الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِينَ مُحَمَّدٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَحِمَهُ اللَّهُ

سرشناسه: الهی‌زاده، محمدحسین، ۱۳۴۱
 عنوان و نام پدیدآور: درسنامه تربیت اجتماعی - محمدحسین الهی‌زاده
 تحقیق و ویرایش: مریم کرمی
 مشخصات نشر: مشهد، مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره، ۱۳۹۹
 مشخصات ظاهری: ۳۰۴ ص
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۹۷-۵۸-۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 موضوع: اخلاق اجتماعی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
 بایندی کنگره: BP۲۳۰
 رده ی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳
 شابشناسی ملی: ۶۱۷۴۳۳۱

مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره

کتاب: درسنامه تربیت اجتماعی
 مؤلف: حجت الاسلام والمسلمین محمدحسین الهی‌زاده
 تحقیق و ویرایش: مریم کرمی
 صفحه‌رایی و طراحی: جلد: مهدی بهره
 ناشر: تدبیر در قرآن و سیره
 امور فنی و چاپ: آستان قدس رضوی
 نوبت چاپ: یکم
 سال نشر: خرداد ۱۳۹۹
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۹۷-۵۸-۸
 شمارگان: ۱۰۰۰
 بها: ۷۰۰۰۰ تومان

حقوق چاپ و نشر محفوظ است

آدرس: مشهد مقدس، خیابان امام خمینی، میدان ده دی، نیش رازی غربی ۸، پ.ن: ۳۸۵۵۲۴۰۸
 وبگاه: www.mftqs.com رایانامه: p.mftqs@chmail.ir

فهرست مطالب

پیش از نوشتن ۱۵

فصل یکم: هستی جامعه

بخش یکم

مفهوم شناسی

۱. تربیت ۲۲
۲. اجتماع و جامعه ۲۴
۳. تربیت اجتماعی ۲۷

بخش دوم

۱-۱-۱-۱-۱-۱

۱. هویت واحد جامعه ۳۱
- الف. هویت فردی ۳۱
- ب. هویت خانوادگی ۳۱
- پ. هویت اجتماعی ۳۱
- ت. هویت جمعی (هویت جامعه) ۳۲
- ث. هویت جهانی ۳۳
۲. تمثیل های جامعه ۳۳
- الف. تمثیل های قرآنی جامعه ۳۴
- ب. تمثیل های عرفی جامعه ۴۰

بخش سوم

ضرورت تربیت اجتماعی

۱. دستیابی عموم به دانش اجتماعی قرآن ۴۴
۲. پاسداری از جامعه و تعالی آن ۴۶
۳. جامعه؛ بستر عمل به قرآن ۴۷

بخش چهارم اهداف تربیت اجتماعی

۱. جامع شدن انسان ۵۴
۲. تحوّل جامعه ۵۴
- سرمایه اجتماعی؛ لازمه تحوّل جامعه ۵۷
۳. جامعه سازی و تمدن سازی ۵۸

فصل دوم: جامعه شناسی

بخش یکم

روش شناخت جامعه

۱. شناخت تجربه گرا یا عقل گرا یا وحی گرا (علمی) ۶۴
۲. شناخت موحّدانه یا ملحدانه (عملی) ۶۴
۳. شناخت نفسی یا قاصدهای انسانی ۶۶

بخش دوم

ویژگی های جامعه دینی

۱. جریان های اجتماعی ۶۸
- الف. نظم لفظی (ادبی) جریان های اجتماعی در قرآن ۶۹
- یکم. نظامیابی جریان های اجتماعی دوگانه سر و زبان ۶۹
- دوم. نظامیابی جریان های اجتماعی مقارن و معادل ۷۳
- ب. نظم سیاقی جریان های اجتماعی در قرآن ۷۶
- یکم. نظامیابی سیر از فرد به جامعه قرآنی ۷۶
- دوم. نظامیابی سیر از جامعه به فرد قرآنی ۷۷
- پ. نظم معرفتی جریان های اجتماعی در قرآن ۷۹
- یکم. ﴿الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾ (نعمت داده شدگان) ۸۲
- دوم. ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ (غضب شدگان) ۸۴
- سوم. ﴿الضَّالِّينَ﴾ (گمراهان) ۸۶
۲. نهادهای اجتماعی ۸۸
- الف. نهادهای قوام بخش جامعه ۸۸
- یکم. نهاد اقتصاد ۸۹
- دوم. نهاد حقوق ۹۲
- سوم. نهاد حکومت و سیاست ۹۳

۹۹	ب. نهادهای دوامبخش جامعه
۹۹	یکم. نهاد امنیت
۱۰۱	دوم. نهاد خانواده
۱۱۲	سوم. نهاد تعلیم و تربیت
۱۱۶	پ. وقف: نهاد ممتاز دینی

فصل سوم: جامعه‌پذیری

بخش یکم

اجتماعیات دینی

۱۲۳	۱. صله رحم
۱۲۵	الف. مصادیق ارحام
۱۲۶	یکم. ارحام طبیعی
۱۲۶	یک. جواز خوردن غذای منازلی خویشاوندان، بدون اذن آنان
۱۲۷	دو. آغاز دعوت پیامبران از سویینسانان بستگان
۱۲۸	سه. نیکی به والدین
۱۲۸	چهار. اولویت خانواده و خویشاوندان بر اهل باق
۱۲۹	پنج. اهتمام به صله رحم و دیدار نزدیکان
۱۲۹	دوم. ارحام دینی
۱۲۹	یک. برادری دینی مؤمنان
۱۳۱	دو. برادر دانستن مشرکان، پس از توبه آنان
۱۳۱	سه. برادری دینی با یتیمان
۱۳۲	ب. انواع صله رحم
۱۳۲	یکم. صله رحم قولی (زبانی)
۱۳۲	یک. دعوت پیامبران الهی از قوم خود
۱۳۳	دو. سخن گفتن نیکی با پدر و مادر
۱۳۴	سه. صله رحم، حتی با یک سلام
۱۳۴	چهار. چشم‌پوشی از تندگویی و بدزبانی ارحام
۱۳۵	پنج. سفارش بستگان به نماز
۱۳۶	دوم. صله رحم عاطفی
۱۳۶	یک. خوش رفتاری حضرت یحیی با پدر و مادر
۱۳۶	دو. نیکی به والدین؛ از مهم‌ترین واجبات پس از عبادت خداوند
۱۳۸	سه. اخذ میثاق از بنی اسرائیل درباره خوش رفتاری با والدین و ارحام

- چهار. تواضع و فروتنی در برابر مؤمنان (برادران دینی) ۱۳۹
- پنج. رفع نیاز والدین، پیش از اظهار نیازشان ۱۳۹
- شش. انس با مادر؛ بهتر از جهاد در راه خدا ۱۴۰
- سوم. صله رحم ارتباطی (دیدار حضوری) ۱۴۰
- یک. عیادت از برادر مؤمن، برابر زیارت خداوند ۱۴۰
- دو. ارتباط با خویشاوندان، مایه افزایش عطاقت ۱۴۲
- چهارم. صله رحم مالی ۱۴۳
- یک. وصات مالی برای والدین و خویشاوندان ۱۴۴
- دو. تقدیر فرزندان و خویشان در مسئله ارث ۱۴۴
- سه. نفقه به خویشاوندان ۱۴۵
- چهار. صدقه به خویشاوندان ۱۴۷
- پنج. هدیه دادن به یکدیگر ۱۴۸
- شش. میهمانی و اضعاف انعام ۱۴۹
- هفت. پرداخت هزینه سفر حج ارحام ۱۵۱
- پنجم. صله رحم فعلی ۱۵۱
- یک. آشتی دادن ارحام با یکدیگر ۱۵۱
- دو. دعا برای ارحام ۱۵۲
- سه. آزار ندادن ارحام ۱۵۲
- چهار. صله رحم با خویشاوندان قاطع رحم ۱۵۳
- پ. آثار صله رحم ۱۵۳
- یکم. نشانه دین داری ۱۵۳
- دوم. پشتیبانی و یاری خداوند ۱۵۳
- سوم. هم افزایی نفوس ۱۵۴
- چهارم. تزکیه اعمال، دفع بلا، برکت اموال، افزایش عمر، گسترش روزی و محبوبیت در میان بستگان ۱۵۴
- پنجم. حسن خلق و پاکی نفس ۱۵۵
- ششم. تأخیر در مرگ، آسان شدن سكرات موت و راه یافتن به بهشت ۱۵۵
- ت. آسیب های قطع رحم ۱۵۶
- یکم. از ضالین، فاسقین، مفسدین و زیان کاران شدن ۱۵۶
- دوم. محرومیت از بهشت ۱۵۷
- سوم. فقر و تنگ دستی ۱۵۷
- چهارم. دوری از رحمت الهی و ناتوانی از درک حقایق ۱۵۷

۱۵۸.....	پنجم. ناامنی.....
۱۵۹.....	ث. محدودکننده‌های صله رحم.....
۱۶۳.....	۲. انفاق.....
۱۶۵.....	قرض حسن (وقف)؛ برترین نوع انفاق.....
۱۶۶.....	الف. تفاوت قرض‌الحسنه و دین.....
۱۶۷.....	ب. تفاوت قرض‌الحسنه و اقسام دیگر بخشش.....
۱۶۹.....	پ. مقایسه وقف و انفاق.....
۱۷۰.....	۳. امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۷۴.....	الف. مصایق امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۷۴.....	یکم. تبیین و امر به ولایت علی بن ابی طالب و نهی از مخالفت با آن.....
۱۷۴.....	دوم. نهی از ضایع بردن نان و ترک سنت پیامبر ﷺ.....
۱۷۵.....	سوم. جنگ با ستم‌پیشان، دشمنان و متجاوزان.....
۱۷۶.....	چهارم. مقابله با ظلم و ستم و بی‌ری مالهوم.....
۱۷۷.....	پنجم. نهی از نماز خواندن پشت سر سرقة‌های منحرف از توحید و اهل بیت.....
۱۷۷.....	ب. شرایط تحقق امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۷۷.....	یکم. ایمان.....
۱۷۸.....	دوم. ولایت.....
۱۷۹.....	سوم. نداشتن ضرر جانی برای آمران و ناهیان.....
۱۸۰.....	پ. ویژگی‌های اثرگذار در امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۸۰.....	یکم. اجرای جمعی امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۸۰.....	یک. فرد بودن آمر و ناهی و جمع بودن مأمور و منهی.....
۱۸۲.....	دو. جمع بودن آمر و ناهی و مأمور و منهی.....
۱۸۴.....	دوم. اجرای تفکیکی امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۸۵.....	سوم. اجرای مستقل دو فریضة امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۸۶.....	چهارم. حسن اجرای امر به معروف و نهی از منکر.....
۱۸۶.....	یک. دعوت همراه با عمل.....
۱۸۷.....	دو. اصلاح نفس.....
۱۸۷.....	سه. صبر و استقامت.....
۱۸۸.....	چهار. آراستگی ظاهر.....
۱۸۹.....	پنج. عفو و بخشش.....
۱۹۰.....	شش. تشویق و پاداش.....

- هفت. موعظه حسنه..... ۱۹۱
- هشت. مهربانی و ملامت نکردن فرد خطاکار..... ۱۹۲
- نه. تکریم و احترام..... ۱۹۳
- ده. تألیف قلوب با کمک‌های اقتصادی..... ۱۹۳
- یازده. عدم سلطه فرد مقابل..... ۱۹۴
- دوازده. رعایت مراتب امریه معروف و نهی از منکر..... ۱۹۴

بخش دوم

عبادات اجتماعی

۱. دعا..... ۲۰۰
- الف. دعا: بابت مستقل..... ۲۰۲
- یکم. دعا برای توبه و طلب بخشش از خداوند..... ۲۰۲
- دوم. دعا برای طلب فرزندان..... ۲۰۲
- سوم. دعا برای گسایش در سختی..... ۲۰۳
- چهارم. دعا پیش از خواب..... ۲۰۵
- پنجم. دعا در وقت آسایش و خدری..... ۲۰۶
- ششم. دعا پس از نماز شب..... ۲۰۶
- هفتم. دعا پیش از سفر..... ۲۰۷
- هشتم. دعا هنگام پوشیدن لباس..... ۲۰۷
- ب. دعا: عبادتی اجتماعی..... ۲۰۸
- یکم. دعا با دیگران..... ۲۰۸
- یک. دعای حضرت آدم علیه السلام همراه با همسرش..... ۲۰۸
- دو. دعای حضرت ابراهیم علیه السلام همراه با فرزندش..... ۲۰۹
- سه. دعای حضرت موسی علیه السلام همراه با برادرش..... ۲۰۹
- چهار. دعای جمعی ساحران..... ۲۰۹
- پنج. دعای حضرت شعیب علیه السلام همراه با یارانش..... ۲۱۰
- شش. دعای سپاهیان طالوت..... ۲۱۰
- هفت. دعای اصحاب کهف..... ۲۱۰
- هشت. دعای مؤمنان برای مؤمنان پیشین..... ۲۱۱
- نه. دعای امت اسلام در حق پیامبر علیه السلام..... ۲۱۱
- ده. دعای امام باقر علیه السلام همراه با خانواده..... ۲۱۱
- یازده. تشویق ائمه به دعا کردن جمعی..... ۲۱۲

۲۱۲	دوم. دعا برای دیگران
۲۱۳	یک. دعای حضرت عیسیٰ علیه السلام برای گروهی از حواریون
۲۱۳	دو. دعای حضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت اسماعیل علیه السلام برای امت خود
۲۱۴	سه. دعا برای پدر و مادر و همه مؤمنان
۲۱۴	چهار. دعای حضرت زهرا علیه السلام برای دیگران
۲۱۴	پنج. دعای امام سجاده علیه السلام برای مرزبانان
۲۱۵	شش. دعای ائمه علیهم السلام برای برخی از شیعیان و ارادتمندان خود
۲۱۶	هفت. تشویق به دعا کردن برای مؤمنان
۲۱۷	هش. دعا برای همه بشریت
۲۱۸	نهم. دعا در همه مکاتیب
۲۱۹	یک. دعا در کنار خانه
۲۱۹	دو. دعا در زندان
۲۱۹	سه. دعا در کنار مرقد نبی اکرم صلی الله علیه و آله
۲۲۰	چهار. دعا در کنار مرقد ائمه علیهم السلام
۲۲۱	چهارم. دعا در همه زمان‌ها
۲۲۲	یک. ترغیب به دعا، بدون تعیین زمان ویژه
۲۲۴	دو. توصیه به دعا در زمان‌های خاص (نزدیک ر به اجابت)
۲۲۶	۲. نماز
۲۲۹	الف. اصل بودن نماز جماعت در مقابل فرادی
۲۲۹	یکم. نماز جماعت
۲۲۹	یک. دستور قرآن به اقامه جمعی نماز
۲۳۰	دو. محتوای جمعی نماز
۲۳۰	سه. تشویق به نماز جماعت
۲۳۱	چهار. تأکید به نماز جماعت گزاردن فرد نابینا
۲۳۱	پنج. هشدار بر دوری جستن از جماعت
۲۳۲	دوم. نماز جمعه
۲۳۳	یک. سوره جمعه
۲۳۴	دو. شرکت اهل بیت علیهم السلام در نماز جمعه مخالفان خود
۲۳۴	سه. هشدار بر ترک نماز جمعه
۲۳۵	چهار. هشدار بر منع دیگران از نماز جمعه
۲۳۵	ب. قلمرو انسانی نماز جماعت

- یکم. برپایی نخستین نماز جماعت با حداقل افراد..... ۲۳۵
- دوم. برپایی نماز جماعت با همسر و فرزندان و غلامان..... ۲۳۶
- سوم. حضور زندانیان در نماز جمعه..... ۲۳۶
- پ. قلمرو جغرافیایی نماز جماعت..... ۲۳۷
- یکم. نخستین مصلاّی نماز جمعه پس از هجرت..... ۲۳۷
- دوم. اقامه نماز جماعت در پشت منازل..... ۲۳۸
- سوم. حریم مسجد؛ چهل گز، چهل خانه، از چهار سو..... ۲۳۸
- چهارم. تأکید بر اقامه جماعت در مسجد..... ۲۳۸
- پنجم. تشیّق به ساختن مسجدهای میان‌راهی..... ۲۳۹
- ششم. برگزاری نماز باران در صحرا..... ۲۳۹
۳. حج..... ۲۴۱
- حج؛ عبادتی ولایه اجتماعی و بین‌المللی..... ۲۴۲
- الف. نقطه وصل به ولایت..... ۲۴۲
- یکم. زیارت رسول اکرم (ص) پس از حج..... ۲۴۳
- دوم. ولایت؛ هدف اصلی حج و حوافر حج..... ۲۴۳
- سوم. کمال حج با زیارت امام معصوم..... ۲۴۴
- چهارم. تکبیر همراه با صلوات، هنگام استقبالی در..... ۲۴۵
- پنجم. معرفت امام؛ سبب قبولی حج..... ۲۴۵
- ششم. حضور همه‌ساله امام عصر (ع) در مراسم حج..... ۲۴۶
- ب. نقطه عطف تحولات تاریخی..... ۲۴۷
- یکم. آغاز حرکت اجتماعی رسول اکرم (ص) از کنار کعبه..... ۲۴۷
- دوم. پیوند پیام غدیر خم با حج پایانی پیامبر (ص)..... ۲۴۸
- سوم. اعلام برائت از مشرکان در کنار کعبه، توسط امیرمؤمنان (ع)..... ۲۴۸
- چهارم. حج؛ نقطه آغاز بزرگ‌ترین حماسه تاریخ (عاشورا)..... ۲۴۹
- پنجم. تثبیت جایگاه امام‌سجاد (ع) در موسم حج، نزد مردم و در حضور طاغوت زمان..... ۲۵۰
- ششم. وصیت امام‌باقر (ع) به برگزاری مراسم عزاداری در منی برای ایشان..... ۲۵۱
- هفتم. معرفی امام‌رضا (ع) توسط امام‌کاظم (ع) در حج..... ۲۵۱
- هشتم. حضور امام‌رضا (ع) در مراسم حج، پیش از عزیمت به خراسان (حج پایانی)..... ۲۵۲
- نهم. معرفی امام‌جواد (ع) توسط امام‌رضا (ع) در حج..... ۲۵۲
- دهم. پاسخ امام‌جواد (ع) به پرسش‌های شیعیان برای اثبات امامت خویش در ایّام حج..... ۲۵۲

- ۲۵۴..... یازدهم. حج و داع امام جواد: پیش از شهادت.....
- ۲۵۵..... دوازدهم. آغاز انقلاب جهانی و بیعت امام عصر (عج) از کنار بیت الله الحرام.....

فصل چهارم: جامعه سازی و جهانی سازی تمدن و حیانی

بخش یکم

شاخص های جامعه مطلوب قرآنی

۱. شاخص های تربیت فردی..... ۲۶۲
- الف. رسیدن به خدا..... ۲۶۲
- ب. شکوفایی فطرت..... ۲۶۳
- پ. ایمان..... ۲۶۳
- ت. حب خدا..... ۲۶۴
- ث. تقوا و فلاح..... ۲۶۴
- ج. عاقل شدن..... ۲۶۵
- چ. سامع شدن..... ۲۶۶
- ح. تزکیه و تعلیم..... ۲۶۶
۲. شاخص های تربیت اجتماعی..... ۲۶۷
- الف. قسط و عدالت..... ۲۶۷
- ب. پیشرفت..... ۲۶۸
- پ. وحدت..... ۲۶۹
- ت. آزادی..... ۲۷۲
- ث. استقلال..... ۲۷۲
- ج. امنیت..... ۲۷۳
- چ. سعادت..... ۲۷۳

بخش دوم

الزامات راهبری جامعه

۱. رهبر جامع..... ۲۷۹
۲. سرمایه اجتماعی رهبر..... ۲۷۹
۳. راهبردهای تحول جامعه..... ۲۸۰

بخش سوم

جهانی سازی تمدن و حیانی (جامعه آرمانی)

۱. سیر تاریخی شکل گیری فرهنگ اسلام..... ۲۸۳

پیش از نوشتار

گستره هدایت قرآن، به فرد یا جامعه‌ای خاص، محدود نیست؛ بلکه رسالت هدایت همه جوامع را به عهده دارد. اسلام، دینی جامع، اجتماعی و جهانی است و برنامه‌های آن نیز بر این پایه شکل گرفته است؛ تا جامعه‌ای نباشد، برنامه‌های دین اجرا نمی‌شود؛ گرچه نفسانیات، خودخواهی و فردگرایی انسان‌ها تلاش می‌کند این برنامه اجتماعی را به مسائل فردی تبدیل کند.

رویکرد اجتماعی دین در احکام اجتماعی، رعایت حقوق دیگران، تعاملات اجتماعی، مناسک، اجتماعی و... در راستای تربیت اجتماعی و تحول جامعه به سوی تمدن نوین اسلامی و تحقق خلیفه‌اللهی انسان‌ها در سطح کلان است.

علوم تربیتی و روان‌شناسی برای فرد است و علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی برای جامعه. تاکنون، برای روان‌شناسی قدم‌هایی برداشته شده؛ ولی از رویکرد جامعه‌شناسی و جامعه‌گرایی غفلت شده است؛ این در حالی است که مستکبران با کمک جامعه‌شناسان و مستشرقان که در کشورهای شرقی سکونت گزیده‌اند، کشورهای مسلمان را اداره می‌کنند؛ تا آداب، رسوم، فرهنگ و ارزش‌های این جوامع را بشناسند و پس از شناسایی، آن جامعه را به‌دخوام مدیریت کنند. بنابراین گرچه علم روان‌شناسی و جامعه‌شناسی، هر دو لازم است؛ ولی از آنجا که رویکرد اسلام و قرآن، اجتماعی است نه فردی، باید به جامعه‌شناسی بها داد و بلکه آن را مقدم و اولی بر روان‌شناسی دانست.

تربیت اجتماعی، به عنوان یکی از ابعاد تربیت دینی، تربیتی محبت‌محور است؛ زیرا تربیت دینی، بر محور محبت است نه امر و نهی؛ به این ترتیب که ابتدا خداوند سبحان، هستی‌بخشی و رفع همه نیازهای جهان و انسان را برای خود اثبات و تبیین می‌کند تا انسان‌ها با اندیشیدن در این همه خدمت و نعمت، شکر مُنعم را بر خود واجب دانسته و

به محبت او روی آورند؛ پس از ایجاد علاقه و محبت، آنچه دوست دارد: ﴿اللَّهُ يُحِبُّ﴾^۱ و آنچه ناپسند می‌دارد: ﴿اللَّهُ لَا يُحِبُّ﴾^۲ را برای بندگانش معرفی و از سرمایه محبت برای جهت‌دهی به رفتار آدمیان استفاده می‌کند؛ بنابراین، در سبک تربیتی قرآن، شروع کار با محبت است و امر و نهی در لایه‌های بعدی قرار دارد. گوهر اصیل تربیت اسلامی، محبت و عشق به خداوند است که این عشق به خدا، بشر را تربیت می‌کند و می‌سازد.^۳ گفتنی است، گستره محبت جامع در تربیت، هم محبت خالق (ذوالآیه) را دربر می‌گیرد و هم محبت مخلوق (آیه)؛ در وجود محبت نسبت به خالق، اتفاق نظر است و همه انسان‌های مومن، خداوند را دوست دارند؛ ولی نکته قابل توجه در جامعیت محبت، محبت به مخلوقات است؛ اولین مخلوقی که لازم است انسان به آن محبت داشته باشد، وجود خود اوست؛ اگر انسان خود را دوست نداشته باشد، در مسیر کمالات و رشد فضایل چه حرکت و تلاش نمی‌کند. علاوه بر این، باید مخلوقات دیگر را نیز دوست داشته باشد؛ بر اساس همه مخلوقات، آیات و نشانه‌های خداوند متعال هستند. انبیای الهی مصداق باران محبت هستند که در قلّه خیرخواهی و دلسوزی نسبت به انسان‌ها قرار دارند. بنابراین، در محبت جامع، جمع بین محبت خدا و محبت مخلوقات خدا (آیه‌ها)، لازم است؛ ولی نکته اساسی در اولویت‌دهی به این محبت‌هاست که اولویت نسبی با محبت خداوند است: ﴿لَا تَدْرِي حُبَّ اللَّهِ﴾^۴ و جهت‌دهی سایر محبت‌ها نیز باید به سمت آن باشد.

در حوزه تربیت اجتماعی نیز خداوند از سرمایه دین و تعیین دوست‌دشمنی‌های خود،

۱. این تعبیر هفده بار در قرآن کریم آمده است.

۲. این تعبیر بیست و سه بار در قرآن کریم آمده است.

۳. نک: محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۳۶۰ تا ۳۶۱.

۴. بقره، ۱۶۵.

برای گرایش آدمیان به سمت اجتماعی شدن استفاده کرده و از طریق جهت‌دهی‌های تربیتی و تبیین سبک مطلوب دین در رفتارهای اجتماعی، دین‌داران را به سمت جمع و جامعه سوق داده است؛ برای مثال، در بحث دعا، هر کسی در چگونگی انجام آن، مختار است؛ ولی خداوند سبک و شیوه مطلوب خود را دعای جمعی معرفی می‌کند؛ چنان‌که اگر یک نفر به تنهایی دعا کند، ممکن است، شنیده و اجابت شود؛ ولی اگر همه باهم دعا کنند، حتماً شنیده می‌شود و به اجابت می‌رسد و بدین ترتیب، آدمیان را به سمت باهم دعا کردن سوق می‌دهد تا تربیت اجتماعی یابند.

همچنین باید دانست که سبک تربیتی قرآن، ابتدا عینی، سپس عملی و پس از آن علمی است؛ یعنی گام اول، ترویج تربیتی قرآن، مواجه کردن مخاطب با یک موضوع واقعی و سپس نشان دادن عین و آثارهایی در راستای آن موضوع تربیتی و پس از آن، تحلیل علمی آن موضوع است؛ برای نمونه، وجود موحد پیامبر ﷺ، خود، نمونه عینی توحید بود، پس از آن، توحید را در متن قرآن، مردم، به شکل عملی در رفتارهای خود نشان می‌داد؛ برای مثال، ایشان هنگام بالا رفتن از کوه، «الله اکبر»، و هنگام پایین آمدن، «سبحان الله» می‌گفت: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَفَرِهِ إِذَا هَرَبَ مِنْ شَيْءٍ إِذَا صَعِدَ كَبَّرَهُ وَ سَبَّحَ فِي آخِرِينَ مَرَحَلَهُ، برهان‌های اثبات توحید را برای مردم تبیین می‌کرد.

دین اسلام در میان ادیان الهی و نیز مکاتب بشری، روح و کردار اجتماعی ویژه‌ای دارد؛ به گونه‌ای که تمامی اصول و فروع آن با اجتماع، پیوند می‌دارد و حتی تحقق برخی از آنها، تنها در بستر اجتماع، ممکن است.

هدف اصلی از بحث تربیت اجتماعی، لزوم جامعیت بین اجتماع و فرد، با اولویت نسبی اجتماع است. این حوزه از تربیت، در صدد است که طیفی از معارف

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۲۸۷؛ محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق)، کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۲۷۳.

قرآن کریم پیرامون جامعه، در میان مردم احیا شود؛ به گونه ای که مفهوم عوام و مقبول خواصّ باشد تا با کسب بینش اجتماعی، از فردگرایی که امروزه محصول تمدّن غربی است، رها شده و گرایش به اجتماع و جامعه برای آن‌ها حاصل شود و فعّالانه وارد عرصه اجتماع شده و نه تنها جامعه پذیر شوند؛ بلکه در جامعه سازی و جهانی سازی جامعه اسلامی نقشی مؤثر داشته باشند.

بدین منظور، این کتاب در چهار فصل تدوین شده است؛ فصل نخست، با عنوان «هستی جامعه»، شامل مفهوم شناسی «تربیت»، «اجتماع و جامعه»، «تربیت اجتماعی» و نیز تبیین «اصالت جامعه» با اشاره به «هویت واحد جامعه» و مثال های قرآنی و عرفی در جهت اثبات این «هویت واحد است»؛ همچنین در این فصل به ضرورت ها و اهداف بحث «تربیت اجتماعی» در قرآن و سیره نیز پرداخته شده است.

در فصل دوم، نخستین گام تربیت اجتماعی در قرآن و سیره که شناخت جامعه از دیدگاه قرآن است، با عنوان «جامعه شناسی» در دو بخش به تفصیل بررسی شده است؛ بخش یکم این فصل، اقسام شناخت جامعه را معرفّی و رویکرد قرآن در این باره را مشخص کرده است و بخش دوم به تبیین این نگاه قرآن در شناخت جامعه، با عنوان «جامعه شناسی دینی» پرداخته و ویژگی های جامعه دینی مطلوب قرآن را با معرفّی جریان های اجتماعی و نهادهای اجتماعی، نشان داده است.

فصل سوم با عنوان «جامعه پذیری»، به گام دوم تربیت اجتماعی اختصاص یافته است که اجتماعی شدن افراد در آن مدنظر است؛ به این منظور، روش تربیت اجتماعی قرآن در دو بخش «اجتماعیات دینی» و «عبادات اجتماعی» با ذکر سه نمونه از هریک، تبیین شده است. پس از آنکه افراد، رویکرد اجتماعی قرآن را دریافت کرده و آن را می پذیرند، بستر جامعه سازی و سپس جهانی سازی فراهم می شود؛ از این رو فصل چهارم کتاب، این گام از سیر تربیت اجتماعی را با عنوان «جامعه سازی و جهانی سازی» در چهار بخش تبیین

کرده است؛ بخش یکم این فصل، شامل معرفی مهم‌ترین شاخص‌های جامعه مطلوب قرآنی؛ اعم از شاخص‌های تربیت فردی و شاخص‌های تربیت اجتماعی است. همچنین از آنجا که تربیت اجتماعی، بستر هدایت و راهبری جامعه برای تحول آن و جهانی شدن فرهنگ اسلامی است، در بخش دوم این فصل، الزامات راهبری جامعه و در بخش سوم، گام‌نهایی سیر تربیت اجتماعی؛ یعنی جهانی‌سازی و تحقق جامعه آرمانی، تبیین شده است که شامل شیوه مقابله فرهنگ غرب و فرهنگ اسلام، سیر شکل‌گیری فرهنگ غرب، مطلوبیت فرهنگ اسلام برای جهانی شدن و در پایان، ذکر نمونه‌هایی از جریان‌های اجتماعی الگویی باشد. در پایان نیز، جمع‌بندی مطالب کتاب، با هدف اشراف کلی و تثبیت بیشتر بحث «تربیت اجتماعی» برای خوانندگان ارائه شده است. امید است این اثر، گامی در جهت تصحیح پیش‌های ناقص یا غلط فردی در عمل به قرآن، اولویت‌بخشی به تربیت اجتماعی در موارد تعارض با تربیت فردی، عمل جمعی به آموزه‌های دین، تعالی جامعه اسلامی، دستیابی به جامعه آرمانی قرآنی و درنهایت، جهانی شدن فرهنگ اسلام و تحقق تمدن نوین اسلامی باشد. بایسته است از همه عزیزانی که در تهیه و تنظیم این اثر یاری‌گر بودند، به‌ویژه حجت الاسلام والمسلمین عباس بابایی و خانم‌ها لینا حسینی، زهرا حسینی، حمیده سالمی‌مقدم، مریم محمدی و افروز اسلامی تشکر و قدردانی کنیم.

مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره

مشهد مقدس، ۲۰ اردیبهشت ماه ۱۳۹۹

برابر ۱۵ رمضان ۱۴۴۱

ولادت حضرت امام حسن مجتبی‌ع